

RENÉ ANDREJS

Česká republika, Olomouc

**„AŽ JE KE CTI MĚSTA, JEŽ OTEVŘELO BRÁNY
A PŘIJALO NÁS DO SVÉHO TAJUPLNÉHO
NÁRUČÍ.“ OLOMOUCKÉ OBDOBÍ NADĚŽDY
FILARETOVNY MELNIKOVÉ-PAPOUŠKOVÉ**

ABSTRACT:

‘Let’s pay tribute to the city that has opened its gate and welcomed us to its mysterious world’: Olomouc period of Naděžda Filaretovna Melniková-Papoušková

The paper analyzes the activities of prominent Russian émigré Naděžda Filaretovna Melnikova-Papoušková at Palacký University in Olomouc in the second half of the 1940s. Based on archival materials, the author describes the circumstances under which Melniková-Papoušková became part of the renewed university and what was the main subject of her research. Emphasis is placed on both pedagogical and organizational activities that led to the establishment of the Institute for Folk Culture and Moravian Ethnography. Practical study of folklore is also related to the theoretical works that were published by Melniková-Papoušková in 1940s. Their significance for folklore studies at that time and today is analysed in the second part of the study. In addition, the reasons that led to the author’s transition from literary topics to the study of contemporary folk art are also described.

KEY WORDS:

Melniková-Papoušková – Russian emigration – Palacký University Olomouc – folklore studies – folk art.

Po 2. světové válce se působištěm ruské literární kritičky, historičky umění a výrazné postavy kulturního života ruské meziválečné emigrace v Praze Naděždy Filaretovny Melnikové-Papouškové stává obnovená Univerzita

Palackého v Olomouci. Na doporučení ministra školství a osvěty Františka Stránského je tehdejší děkanem Pedagogické fakulty nejen pověřena přednáškami o lidové kultuře, ale také zřízením Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis [Šmída, 13. 11. 1946; Melniková-Papoušková, 14. 11. 1946]. Velkou zásluhu na přijetí Melnikové-Papouškové do Olomouce měl především rektor Josef Ludvík Fischer, kterému se podařilo získat pro univerzitu několik odborníků včetně Jana Zrzavého, historika umění Václava Richtera, který zde vedl řadu seminářů dějin umění, nebo Františka Viktora Mokrého, jednoho ze zakladatelů a v letech 1948–1950 také ředitele Ústavu výtvarné výchovy při Pedagogické fakultě Univerzity Palackého [Všetička 2009: 174–175].

O působení Melnikové-Papouškové se kromě J. L. Fischera zasloužil ministr zahraničního obchodu a novinář Hubert Ripka, který byl blízkým přítelem Jaroslava Papouška. Obsáhlá korespondence z let 1945–1947 nastiňuje, jakým způsobem se Melniková-Papoušková do Olomouce dostala. Po 2. světové válce se původně chtěla habilitovat na Univerzitě Karlově, nicméně tehdejší vedoucí národopisného semináře prof. Karel Chotek s návrhem nesouhlasil:

A když jsem už u toho vykládání a proseb, budu pokračovat dále, co jsem Vám nestačila říci při mé návštěvě. Velmi ráda bych se totiž habilitovala u nás na univerzitě na výtvarný národopis. Jinými slovy, chtěla bych dostat dnešní zkrácenou cestou docenturu. Šla jsem cestou normální a legální a profesor Mukařovský se zeptal profesora Chotka, co o tom soudí. Upozorňuji, že Mukařovský se za mne přimlouval, protože si váží mých posledních národopisných prací. Chotek však odpověděl, že má už své kandidáty a nemůže potřebovat dalšího docenta. Ve skutečnosti to není pravda, protože výtvarným národopisem se u nás nikdo nezabývá a nemáme dnes vůbec žádného národopisce, který by mohl vést srovnávací slovenské práce [...]. Nemám nostrifikovaný svůj ruský doktorát, ale mám dnes precedentu v B. Mathesiusovi, který dostal profesuru, aniž by vůbec byl doktorem. Ostatně nekapricíruji na Prahu, stačilo by mi zatím i Brno. Měla bych tak určitý cíl pro svůj život a necítila bych se tak úplně zbytečnou. [Melniková-Papoušková, 12. 3. 1946]

Dalším místem, kde se chtěla Melniková-Papoušková habilitovat, měla být Umělecko-průmyslová škola, která pod vedením rektora Jaromíra Pečírky získala v roce 1946 statut vysoké školy:

Chci Vám sdělit, co jsem podnikla za minulý týden v otázce mé docentury. Mluvila jsem s rektorem Umělecko-průmyslové školy doktorem Pečírkou, který pohlíží na tuto otázku docela příznivě tím spíše, že teď Umělecko-průmyslová škola je školou vysokou. [...] Za dobu, co jsme se neviděli, změnila se situace i v jiném směru. Ministr Nejedlý prohlásil, že bude ještě jedna nová univerzita slezská s lékařskou

a filosofickou fakultou. Snad by se tam našlo také pro mne místo a nemuselo by být vázáno na žádného pražského profesora, hlavně ne na Chotka. Jestli máte trochu možnost, promluvte o tom s ním. [Melniková-Papoušková, 30. 4. 1946]

V jednom z posledních dopisů Melniková-Papoušková informuje Huberta Ripku, že byla nakonec jmenována profesorkou na Univerzitě Palackého [Melniková-Papoušková, 28. 12. 1946].

V Olomouci se Melniková-Papoušková zcela zásadním způsobem podílela na formování nově zřízeného Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis. Přestože působila na půdě olomoucké univerzity pouze do roku 1948, podařilo se jí díky svému úsilí a kontaktům vybudovat nové vědecké pracoviště zabývající se studiem a popularizací lidového umění. Stejně jako při přípravě svých publikací se i zde snažila o co nejužší kontakt se soudobými lidovými umělci, které navštěvovala v rámci terénních výzkumů. Během nich se také zaměřovala na sběr folklorního materiálu, zejména artefaktů hmotné lidové kultury, které se měly stát fundamentem sbírek celého ústavu [Melniková-Papoušková, 24. 5. 1948]. Melniková-Papoušková se na svých studijních cestách neomezovala pouze na blízký region, ale podnikla také řadu cest do Belgie, Nizozemí Lucemburska či Francie a Německa, kde mapovala především sbírky muzeí, zaměřujících se na výzkum lidové kultury [J. L. Fischer, 10. 6. 1947; Melniková-Papoušková, 19. 9. 1947; Melniková-Papoušková, blok o cestách do zahraničí]. O ambicích Melnikové-Papouškové vybudovat moderní ústav svědčí také fakt, že měla během další plánované služební cesty do Francie navštívit několik pracovišť věnujících se lidové kultuře a konzultovat své záměry s francouzskými vědci [Melniková-Papoušková, žádost o udělení mimořádného stipendia].¹

Vedle badatelské činnosti Ústav organizoval také přednáškové cykly pro veřejnost, za jejichž obsah byla zodpovědná Melniková-Papoušková. Z pracovní korespondence s přednášejícími vyplývá, že hlavním cílem těchto většinou dvoudenních přednášek bylo propojit teorii s ukázkami živého lidového umění. Teoretické přednášky V. Úlehly, A. Václavíka a J. Vydry byly například doplněny semináři s ukázkami prací keramika Heřmana Lansfelda a lidové malířky z Petrova [Melniková-Papoušková, 25. 3. 1947]. Součástí

¹ V příloze žádosti o finanční podporu Ministerstva školství a osvěty Melniková-Papoušková přesně uvádí: „Cílem mé studijní cesty do Paříže je Museum d’histoire des arts et des traditions populaires, který je přičleněn k folkloristickému museu v Palais du Chailot. Dnes je to nejmodernější organizovaný ústav pro výzkum národopisu a materiální lidové kultury. Jelikož jsem byla pověřena organisovat a řídit ústav lidové kultury a národopisu při pedagogické fakulty [!] Palackého university v Olomouci, potřebuji bezpodmínečně vidět aspoň jednu podobně moderní, organisovanou a vedenou instituce [!]. Současně bych se chtěla zúčastnit řady přednášek, pořádaných při nové stolici umění a národopisu na École du Louvre v Paříži. Víím, že by mi velmi prospěla rozmluva s vynikajícím francouzským badatelem Riviérem.“

jednoho cyklu přednášek v 1947 měly být i autorské hry s lidovou tematikou v režii E. F. Buriana, který měl představení doplnit úvodní přednáškou [Melniková-Papoušková, 11. 3. 1947]. Autorčina popularizační činnost směřovala nejen k široké veřejnosti, ale měla se zaměřit také na vzdělávání žáků. Podle zprávy tajemníka pedagogické fakulty z roku 1947 byla Melniková-Papoušková pověřena vypracováním návrhu na využití prvků lidového umění při výuce na národních školách [Uher, 1. 3. 1947].

Činnost a poslání olomouckého ústavu představuje Melniková-Papoušková v rozhovoru pro periodikum *Osvobozený našinec* ze dne 10. 5. 1947. Zdůrazňuje především snahu o práci s živým lidovým uměním, jelikož pouze takové umění je podle jejích slov možné studovat a reflektovat věrohodně a pravdivě. Jako konkrétní zástupce nejzřetelnějších projevů lidového umění uvádí hračky, keramiku, oděvy a malby na skle, tedy stěžejní oblasti, kterým se věnovala v celé řadě odborných statí v pozdějších letech. V rozhovoru také zdůrazňuje snahu o otevřenost ústavu veřejnosti, která má nejen participovat na vybudování fondů, ale také poskytovat vlastní znalosti [Poklady, jež je možno nalézt na každém kroku, 10. 5. 1947].

Působení Melnikové-Papouškové v Olomouci je úzce spjato s pedagogickou činností. V letech 1946–1949 postupně vedla několik seminářů a přednášek zaměřených na dějiny lidového umění, sběratelství, muzejnictví a praktickou estetiku. Později se navíc přidaly praktické semináře četby ruské literatury, především A. Čechova, N. A. Někrasova či autorů ruského symbolismu [seznam přednášek pro akademické roky 1946/47, 1947/48, 1948/49].

I když se Melniková-Papoušková naplno věnovala badatelské a pedagogické činnosti převážně v oboru lidového umění, stala se během působení na Univerzitě Palackého obětí kampaně, v níž byly jako důkazní materiál použity publikace kritizující sovětské Rusko. Kvůli tomu sice byla Melnikové-Papouškové na počátku roku 1949 pozastavena pedagogická činnost, ale již od zimního semestru téhož roku dostala znovu povolení k výuce [Děkanství Pedagogické fakulty Palackého univerzity v Olomouci, 25. 1. 1949; Děkanství Filozofické fakulty Palackého univerzity v Olomouci, 30. 8. 1949]. Počátkem celého sporu byl článek *Případ Naděždy Melnikové* z roku 1949, kritizující autorčinu knihu *Rusko z blízka i z dálky*:

Povšimněme si blíže její spisovatelské činnost. V roce 1929 vydala tato „soudružka“ knihu s mnohoslibným názvem *Rusko z blízka i z dálky*. Je to nejodpornější snůška lží, pomluv a hanobení Sovětského svazu, která se dá těžko srovnat i se smutně proslulými protisovětskými publikacemi fašisty Jana Slavíka. [...] Celá kniha je jediným a sprostým útokem proti všemu sovětskému, proti všemu komunistickému. [...] Ano. Všechny oplzlé, sprosté, zločinné síly vynaložila Melniková k útoku na zřízení a stranu, do které se pokrytecky později přihlásila v naději, že

jí budou její těžké hříchy prominuty. Nebyly. Melniková byla ze strany vyloučena. Dodnes prý však učí na Palackého universitě... [Případ Naděždy Melniková, 7. 1. 1949]

Na tento článek autorka reagovala v dopise z 14. ledna 1949:

Jelikož akční výbor bude muset probírat tento případ, považuji za nutné dát k němu určité vysvětlení. Uvedená kniha je stará 20 let a je úplně zapomenuta. Uznávám, že její obsah je záporný a dnes nesdílím v něm uvedené názory. Jak jsem řekla při prověrce a napsala v odvolávacím dopise do ústředí, můj světový názor pod vlivem událostí, hlavně války a únoru, se úplně změnil. Přihlásila jsem se do strany proto, že jsem považovala ji za jedinou cestu ke kolektivní a produktivní práci pro lid a republiku. Ale i dříve jsem se projevovala jinak než v uvedené knize. Především v roce 21–22 jsem pracovala v Dědrazboru, což bylo dělnickou komunistickou organizací, kde jsem učila dělnický dorost ruským tancům, což bylo v ten čas věcí neslýchanou. Psala jsem také hodně o sovětském divadle, ukazujíc jeho kladné stránky. Ale právě v tu dobu, kdy u nás byli divadelníci pod silným vlivem Mejercholda, vytýkala jsem mu formalistický projev a tvorbu, nepochopitelnou pro dělnického diváka. [Melniková-Papoušková, 14. 1. 1949]

I když Melniková-Papoušková koncem 40. let Univerzitu Palackého definitivně opouští, zůstává nadále v kontaktu s některými z kolegů, např. s Rudolfem Chadrabou. V rozsáhlé pracovní korespondenci z počátku 50. let R. Chadraba autorku informuje především o tom, jak probíhá výzkum lidového umění na Hané. Zároveň popisuje další vývoj Ústavu či jednotlivých uměleckých oborů na univerzitě. Podle jeho slov přešel inventář Ústavu do správy pedagogické fakulty, konkrétně E. Koukala [Chadraba, 15. 9. 1950]. V dalším dopise z roku 1952 Chadraba informuje, že estetický seminář má být během následujícího roku zrušen, čímž pravděpodobně narážel na postupné převádění jednotlivých seminářů a ústavů na katedry během začátku 50. let [Chadraba, 1952]. Zároveň také vyjadřuje zklamání nad tím, že se v Olomouci již nekonají výstavy užitého umění jako za doby působení Melnikové-Papouškové [Chadraba, 12. 6. 1950].

Městu Olomouci a svému životu v něm věnovala autorka dvě unikátní publikace *Pohled z mého okna* (1947) a *Okouzlená Olomouc* (1949).² V obou případech se jedná o soukromé tisky s nákladem 50 kusů, které byly doplněny o grafické listy pražského malíře F. V. Mokrého s vyobrazením olomouckých zákoutí. Autorka formou poetické eseje popisuje, jak vnímá město a jejího obyvatele. V první eseji zdůrazňuje mystičnost města, jež je primárně dána jeho dynamičností a neuchopitelností: „Proč jen nechtělo to, co bylo za skly, klidně stát, nýbrž neustále plynulo kamsi dál jak v čase, tak i prostoru?“

² Tematicky podobnou je esej *Krajina mého srdce* O. F. Bablera (1971).

[Melniková-Papoušková 1947: 5–6] Stejnou dynamiku a amorfnost zdůrazňuje také v *Okouzlené Olomouci*:

Nic tu není stabilního a vše dostává nadpřirozenou monumentalitu. Z kašen, morových sloupů a pomníků vynikají jen obrovské detaily – tu koňský zadek, tam vzepnutá ruka extatického světce nebo osamocená hlavička cherubína. Kámen pokrytý sychravou mlhou se leskne jako kov. Okouzlené město si hraje na schovávanou samo před sebou. Pořádilo pro svou potěchu fantastický karneval, který přenáší mimo čas a prostor. [Melniková-Papoušková 1947: 5–6]

Obě eseje mají charakter jakési vzpomínky, jíž se uzavírá jeden životní cyklus autorky:

Na jeho sametovém pozadí začíná prosvítat v bezhvězdném nebi svítící ciferník orloje na radniční věži. Ohnivě písmo žhavé doby, která se zapisuje do nekonečna. Ať je ke cti města, jež otevřelo brány a přijalo nás do svého tajuplného náručí. [Melniková-Papoušková 1947: 20–21]

Přestože olomoucká univerzita nebyla pracovištěm, kde se Melniková-Papoušková původně chtěla habilitovat, vytvořila zde pracoviště, které se pod jejím vedením soustředilo nejen na výzkum soudobého lidového umění, ale také na jeho popularizaci v řadách široké veřejnosti. Postřehy z cest se staly také obsahem několika autorčiniých glos vysílaných v Československém rozhlase v poválečných letech.³

Publikace Melnikové-Papouškové vydané v tomto období naznačují autorčin definitivní odklon od literárních témat, kterým se věnovala v průběhu 20. a 30. let. Proměna odborných zájmů je ovlivněna hned několika faktory. Soudobá ruská literatura, jejíž bezobsažnosti a „sešněrovanosti“ si všímají někteří ruští kritici, již nemohla dostatečně sloužit jako plnohodnotný materiál pro autorčiny kritiky či rozsáhlejší monografické texty [Слоним 1928: 119–126; 1929: 132–138]. Melniková-Papoušková se začala ve 30. letech paralelně věnovat tvorbě českých a především ruských výtvarných umělců v emigraci, s nimiž byla díky několika pařížským pobytům v kontaktu. Zájem o lidové projevy umění, které sdílela např. s Larionovem, postupem času převládá a autorka se začala soustřeďovat na sběratelskou činnost, jejímž výsledkem byla také publikace *Československé lidové malířství na skle* (1938).

Jestliže literárněkritické texty do jisté míry navazovaly na autorčinu činnost v předrevolučním Rusku a vycházely z teorií a přednášek jejích pedagogů, pak studium folkloru bylo pro Melnikovou-Papouškovou zcela novou

³ Jedná se např. o pořady s názvem *Pražské jarní pouti* (16. 3. 1946, 13:45). *Náš rozhlas*, roč. 13, č. 11, 10. 3. 1946, s. 15; *Dnešní Štokholm* (13. 4. 1947, 17:00). *Ibidem*, roč. 14, č. 15, 13. 4. 1947, s. 8; *Jarní zvyky* (5. 6. 1947, 16:45). *Ibidem*, č. 22, 1. 6. 1947, s. 19); *Bruggy – město živých* (3. 11. 1947, 17:00). *Ibidem*, č. 44, 2. 11. 1947, s. 10.

oblastí. Její zájem o slovesné projevy lidové kultury jsou patrné již v knize *Rusko z blízka i z dálky*, kde se v kapitole *Sovětský život ve světle anekdot* věnuje soudobým častuškám, reflektujícím nové politické a společenské poměry [Melniková-Papoušková 1929: 114–127]. Jednotlivé častušky publikované v originále i českém překladu pocházejí jak z dobového tisku, tak z autorčiny soukromé sbírky.

Podstatně větší odborný zájem věnuje Melniková-Papoušková českému prostředí. V řadách ruských emigrantů nebyla jedinou autorkou zabývající se lidovými tradicemi nové vlasti. V roce 1940 byla publikována stěžejní studie P. Bogatyřova *Lidové divadlo české a slovenské* (1940), charakterizující základní strukturní komponenty lidové divadelní tvorby. Na rozdíl od Melnikové-Papouškové bylo pro Bogatyřova toto téma přirozeným vyústěním dřívějšího folkloristického bádání, kterému se věnoval již během působení v Moskevském lingvistickém kroužku a v rámci terénních výzkumů společně s R. Jakobsonem [srov. např. Sorokina 2015: 34–41; Solncevova 2015: 42–51]. Pro Bogatyřova bylo navíc lidové divadlo předmětem několika dřívějších studií [srov. např. práci z roku 1923 *Чешский кукольный и русский народный театр*].

Spíše než teoretická východiska byl pro Melnikovou-Papouškovou důležitý vlastní výzkum a sběr autentického materiálu, což se projevuje v obsáhlé publikaci *Putování za lidovým uměním* (1941). Autorčin text představuje impresionisticky laděný exkurz po československých vesnicích, ve kterých mapuje živé lidové umění, přičemž si všímá především forem méně probádaných – lidového malířství, výroby hraček, perníkářství či malby na skle. Kniha je pozoruhodná ze dvou hledisek. Zaprvé představuje rozmanitost dobového lidového umění na příkladech téměř osmdesáti konkrétních umělců a zpěváků, které Melniková-Papoušková během sedmi let (1933–1940) přípravy této knihy navštívila. V drtivé většině se jedná o osoby známé pouze lokálně, a proto může mít toto zdokumentování jejich osudů a tvorby význam i pro dnešní folkloristiku jakožto určitá reportáž o stavu lidového umění ve 20. letech. Za zmínku stojí například pojednání o životě zpěvačky, autorky a sběratelky lidových písní Anci Jaburové (1898–1984) z původně karpatoruského Stakčina. Melniková-Papoušková kombinuje vyprávění o životě Jaburové s jejími vlastními písněmi. Zároveň na osudu jednoho umělce demonsturuje jazykové a dějinné změny, ke kterým docházelo v průběhu prvních čtyř dekad 20. století na dnešním slovensko-ukrajinském pomezí. Jaburová se s Melnikovou-Papouškovou pravděpodobně poprvé setkaly v rámci kulturního večera pořádaného Sborem pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu a Kroužkem pro výzkum Podkarpatské Rusi při Ruské národní univerzitě. Pro etnografii byla také unikátním objevem tech-

nika kresby mýdlem na okenní a dveřní tabule, kterou Melnikové-Papouškové popsala respondentka ze Strážnice [srov. např. DUNAJOVÁ 2015: s. 81].

Kromě toho se práce v mnoha kapitolách pokouší o komparaci lidového umění na území Československa s paralelami v Sovětském svazu. Taková optika patří v moderních dějinách folkloristiky ke zcela ojedinělým. Autorka se věnuje ruskému lidovému umění spíše útržkovitě a místy povrchně (často uvádí pouze zmínku, že stejné projevy tvorby lze nalézt v Rusku, popř. v jaké oblasti), přesto se jedná pozoruhodný pokus zakomponovat zkoumané téma do širšího rámce evropského umění, a to jak západního (převážně Německo a Francie), tak východního. Stejně jako v literárněvědných studiích ze 20. let i zde se autorka částečně věnuje politickým změnám v sovětském Rusku, které na pozadí geneze lidového umění reflektuje spíše jako ozvláštnění či modernizaci tradic:

V ruské lidové písni, která žije dodnes intenzivněji než u nás, můžeme zase pozorovat jinou zajímavou směs starožitnosti a modernosti. Tak vedle draků tam létají letadla, kníže Vladimír má na sobě starodávný úbor, ale na nohou gumové kaloše, k mladé kněžně posílá starosvaty lidový komisař a mluví s ní obřadným způsobem telefonicky. [Melniková-Papoušková 1941: 19]

Podobně pak srovnává současnou tvorbu menšin žijících na východě Sovětského svazu. I když autorka připouští, že jsou jim příběhy o Stalinovi do velké míry vsugerovány z agitačních důvodů, dochází zde stejně jako v případě českých lidových básní o Masarykovi k výkladu moderních dějin tradiční formou [Melniková-Papoušková 1941: 143].

Ve své době byla práce Melnikové-Papouškové přijata velmi kladně. Dobová kritika ocenila zvláště zasazení českého lidového umění do celoevropského kontextu [srov. např. J. V. 1942: 187–188]. Někteří recenzenti zmiňovali především zájem autorky o méně probádané projevy lidového umění (zdobení kraslic, perníkářství či lidovou poezii) na rozdíl od běžného národopiseckého přístupu, který analyzoval lidové umění prizmatem písní, krojů či architektury [srov. např. Anonym 1941: 61, Mokřý 1941: 7, J. B. 1941: 599–600]. Zmiňované novátorství vychází paradoxně z autorčina estetického, někdy možná spíše amatérského než odborného přístupu. Materii totiž zkoumá jako „výraz estetických zážitků lidu“, jak sama uvádí v kapitole *Co je lidové umění* [Melniková-Papoušková 1941: 17]. To jí umožňuje vyjít za rámec standardních analýz a zkoumat veškeré projevy tvorby, která danou estetiku obsahuje. Zmínky či noticky v dalších periodikách označují knihu za první takto rozsáhlou práci věnovanou lidovému umění v českém jazyce [např. recenze v Tisk a tiskaři, 1941: 31; Lidové noviny 1941: 7; Moravská orlice 1941: 10]. Často je také upomínáno grafické zpracování knihy – kres-

by ilustrující autorkou objevené artefakty vytvořil ak. malíř Alois Moravec.⁴ Kniha je navíc doplněna bohatou fotografickou dokumentací doprovázející autorčino pojednání. Zpětně a kriticky reaguje na vydání *Putování za lidovým uměním* také Vladimír Scheufler ve své recenzi knihy *Krippenkunst in Böhmen und Mähren vom Frühbarock bis zur Gegenwart* (1974). Autor zde zmiňuje, že vydání práce Melnikové-Papouškové bylo do jisté míry podmíněno „hladem po české kultuře“ v období druhé světové války, jelikož za první republiky by z důvodu malého zájmu čtenářů nemohla být vydána [Scheufler 1977: 247–250]. Lze se samozřejmě ztotožnit s tvrzením, že mnoho českých autorů nemohlo v době protektorátu publikovat, a proto i odborných folkloristicky zaměřených studií ubylo. Nicméně na pozadí autorčiných publikací z 20. a počátku 30. let, které jsou obsahově mnohem střídmější a profilově mnohem specifitější (navíc se tématem neorientují na českou kulturu), nelze souhlasit s kritikou, že by *Putování za lidovým uměním* nemohlo být vydáno kvůli nízkému zájmu čtenářů dříve [srov např. *Moskevské umělecké divadlo*, 1921; *Růženec (neliterární nálady)*, 1921; *SSSR v satíře a humoru*, 1933].

Další připravovaná kniha měla nést název *Dobré mravy*. Podle autorčiny korespondence s nakladatelstvím Družstevní práce mělo jít o chronologický exkurz mapující proměny tradic a společenských zvyků v české společnosti. Kromě toho se měla autorka zaměřit také na proměny společenského chování napříč všemi vrstvami na pozadí významných historických událostí [Melniková-Papoušková, 6. 7. 1941]. Proč nakonec nebyla kniha vydána, se mi bohužel nepodařilo zjistit. Možným důvodem mohla být cenzura, o které se také zmiňuje Marie Vojtíšková v souvislosti s mně doposud neznámou knihou o sběratelství: „Je známo, že dr. Papoušková byla sama sběratelkou a sběratelství doporučovala. Napsala o něm také knížku, která nevyšla kvůli okupantům.“ [Vojtíšková 1982: 12]. Dalším možným důvodem mohly být problémy spojené s angažovaností v protifašistickém odboji, za kterou byla společně se svým manželem koncem roku 1941 zatčena.

O sedm let později vydává Melniková-Papoušková ještě jednu rozsáhlejší publikaci o lidovém umění. Je-li *Putování za lidovým uměním* spíše průvodcem po různých formách lidové tvorby v Čechách, na Moravě a na Slovensku, pak *Československé lidové výtvarnictví* (1948) představuje spíše odborněji zaměřený derivát předchozí knihy. Adjektivem *československý* autorka neustiluje o zavedení nového pojmenování odrážejícího lidové umění posledních

⁴ Propagační prospekt k vydání knihy je reflektován také časopisem *Typ*, viz BRABEC, Jan. Vydejme se na cestu divnou, cestu reklamy. *Typ*, roč. 15, č. 5, 1951, s. 255–256. Článek zaměřující se na soudobou reklamu vyzdvihuje grafické zpracování propagačního materiálu, které využívá grafiku Aloise Moravce.

let, ale pouze geograficky vymezuje prostor, o kterém pojednává. Melniková-Papoušková postupně definuje samotný pojem *lidové umění*, v jehož chápání lze sledovat oproti dřívější publikaci významový posun [Melniková-Papoušková 1948: 15–19]. Zde již přímo definuje jeho podstatu na základě protikladu lidového a vysokého umění na základě čtyř kritérií, kterými jsou anonymita lidového umělce, absence přímé inspirace lidového umělce, životní funkce výsledku tvorby či absence hluboké aktualizace lidového umění. Za stěžejní a nejvýraznější projevy české a slovenské lidové tvorby považuje autorka *malířství* a *sochařství*; zde tedy chápe termín *lidové umění* v úzkém slova smyslu spíše jako synonymum *výtvarnictví* a zcela opomíjí ústní lidovou tradici či například architekturu. Melniková-Papoušková v této knize naplno rozvinula témata, kterým se věnovala v předchozích letech. Podstatnou část tvoří lidové malby na skle a na dřevě (nechybí detailní analýza různorodosti dekorací, ale také struktury dekoru a motivů), dále figurativní umění, které je zastoupeno pojednáním o betlémech, dřevorytech, a konečně téma hračky, kterým se autorka věnuje podrobněji ve studii *Lidové hračky* (1948).⁵ Kniha je bezpochyby materiálově a odborně propracovanější. Autorka sice rezignovala na komparační plán, ale i nyní využívá poznatky z posledních cest do zahraničí, především do západní Evropy. Z korespondence se sběratelem Františkem Zejdou a z autorčina cestovního deníku vyplývá, že Melniková-Papoušková podnikla v roce 1947 studijní cesty do Nizozemí (Amsterdam), Belgie (Antverpy, Brusel, Bruggy), Lucemburska a Německa (Rujána) [Melniková-Papoušková 19. 9. 1947; blok o cestách do zahraničí]. Kromě toho je studie rozšířena o nové artefakty, které Melniková-Papoušková nasbírala během jejího působení na Univerzitě Palackého a v čele Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis.

Regionální historik a odborník na kramářské tisky Josef Petřtyl upozorňuje v *Českém lidu* z roku 1948 na omyly, kterých se autorka ve své publikaci dopustila. Recenzent zdůrazňuje především nedůkladný výklad funkce kramářských tisků, kterým autorka přisuzuje funkci čistě estetizující nebo doplňující. Další nedostatek vidí Petřtyl např. v úvaze o rozvrstvení lidového a vysokého umění od 17. stol. v důsledku používání různých tiskařských potřeb (mědirytiny vs. dřevoryt) či v chybných datacích některých obrazových příloh. Zároveň však dodává, že

i přes tyto závažné pracovní omyly a částečnou nepropracovanost některých oborů jde v této knize jistě o dobrou příručku, jíž autorka zhuštla své dřívější rozsáhlé dílo o československém lidovém umění. Uvědomujeme si, že autorka má skutečně velmi mnoho zkušeností a poznatků z tohoto oboru, a protože si to uvědomujeme,

⁵ Jde o rozpracování již dříve vydané práce *Československá lidová malba na skle* (1938).

máme na spisovatelku, profesorku lidového umění na olomoucké universitě, další postuláty lidového výtvarnictví, jež by mohla svou další prací vysvětlit a doložit svou zkušeností, bohatou jak horizontálně, tak i vertikálně. [Petryl 1948: 93–94]

Změny související s nástupem nové politické garnitury v roce 1948 se přímo dotkly nejen osobního a profesního života Melnikové-Papouškové, ale také jejích dříve vydaných publikací. Nutno podotknout, že jsou to právě folkloristické (*Československé lidové malířství na skle, Putování za lidovým uměním a později také Lidové hračky či Československé lidové výtvarnictví*) a historicko-kulturologické práce (*Praha před sto lety*), které se jako jediné neocitly na již zmiňovaném cenzurním *Seznamu nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury*, kam byly zařazeny téměř všechny autorčiny publikace o ruské literatuře (*Sovětské častušky, Střepiny: neliterární náladky, Výbor z ruských humoresek A. J. Kuprina, A. A. Averčenko, J. J. Gureviče, SSSR v satíře a humoru*) s hodnotící vysvětlivkou cenzorů „protibolševické“ [Šámal 2009: 367].

Olomoucké období představuje pro Melnikovou-Papouškovou definitivní odklon od literárněvědných témat, kterým se věnovala především v 20. a 30. letech. Autorka se během svého působení na Univerzitě Palackého zasadila nejen o formování Ústavu pro lidovou kulturu a moravský národopis, jež systematicky zkoumal historii a současnost regionálního lidového umění, ale také o popularizaci těchto témat v řadách široké veřejnosti. Významný posun lze sledovat také v publikační činnosti. Zatímco *Putování za lidovým uměním*, vydané na počátku 40. let, představuje spíše exkurz do historie a současnosti lidového výtvarnictví, *Československé lidové výtvarnictví* je koncipováno odborněji a využívá materiály z tuzemských i zahraničních studijních cest, podnikaných pod patronátem Ústavu. Autorčiny publikace, přednášky či články vzniklé v tomto období lze z dnešního pohledu vnímat především jako cenné dokumenty autenticky zachycující ojedinělé umělecké techniky, tradice a lidové umělce napříč územím bývalého Československa.

LITERATURA:

- [anonym] (1941): České lidové umění. *Typografia*, roč. 48, č. 1–4, s. 61.
[anonym] (1941): *Tisk a novináři*, roč. 16, č. 3, s. 31.
[anonym] (1941): *Lidové noviny*, roč. 49, č. 250, 18. 5., s. 7.
[anonym] (1941): *Moravská orlice*, roč. 79, č. 289, 7. 12., s. 10.
[anonym] (1946): Pražské jarní pouti. *Náš rozhlas*, roč. 13, č. 11, 10. 3., s. 15.
[anonym] (1947): Dnešní Štokholm. *Náš rozhlas*, roč. 14, č. 15, 13. 4., s. 8.
[anonym] (1947): Jarní zvyky. *Náš rozhlas*, roč. 14, č. 22, 1. 6., s. 19.
[anonym] (1947): Bruggy – město živých. *Náš rozhlas*, roč. 14, č. 44, 2. 11., s. 10.
BOGATYREV, P. (1940): *Lidové divadlo české a slovenské*. Praha: Fr. Borový.

- DUNAJOVÁ, A. (2015): *Ars una, species mille. Forma se mění, ale účel zůstává stejný – výzdoba vesnických domů 19. a 20. století. Národopisná revue*. Strážnice: Ústav lidové kultury, roč. 25, č. 2, s. 81.
- [J. B.] (1941): N. Melniková-Papoušková: Putování za lidovým uměním. *Zvon*, roč. 41, č. 42–43, 2. 7., s. 599–600.
- [-jj] (1947): Poklady, jež možno nalézt na každém kroku. *Osvobozený našinec*, roč. 3, č. 109, 10. 5., s. 3.
- [J. V.] (1942): N. Melniková-Papoušková: Putování za lidovým uměním. *Naše doba*, roč. 49, 1942, č. 1–10, s. 187–188.
- MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. (1948): *Československé lidové výtvarnictví*. Praha: Orbis.
- MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. (1949): *Okouzlená Olomouc*. Praha: A. Chvála.
- MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. (1947): *Pohled z mého okna*.
- MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. (1941): *Putování za lidovým uměním*. Praha: Čin.
- MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, N. F. (1929): *Rusko z blízka i z dálky*. Praha: Svaz národního osvobození.
- MOKRÝ, F. V. (1941): Putování za lidovým uměním. *Venkov*, roč. 36, č. 187, 10. 8., s. 7.
- PETRTYL, J. (1948): Melniková-Papoušková, Československé lidové výtvarnictví. In: *Český lid*, roč. 35, č. 3–4, s. 93–94.
- [rt] (1949): Případ Naděždy Melnikové. *Rovnost*, roč. 65, č. 5, 7. 1., s. 3.
- SCHEUFLER, V. (1977): Alfred Karasek – Josef Lanz: Krippenkunst in Böhmen und Mähren vom Frühbarock bis zur Gegenwart. In: *Český lid*, roč. 64, s. 247–250.
- ŠÁMAL, P. (2009): *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*. Praha: Academia.
- VOJTÍŠKOVÁ, M. (1982): K nedožitým devadesátinám dr. Naděždy Melnikové-Papouškové. *Zprávy Spolku sběratelů a přátel exlibris v Praze*, č. 4, s. 12.
- VŠETIČKA, F. (2009): Na hlubokém sametovém pozadí (Naděžda Melniková-Papoušková). In: *Olomoucký archivní sborník*. Olomouc: Státní okresní archiv v Olomouci, č. 7, s. 174–175.
- СЛОНИМ, М. (1928): Обзор журналов. *Воля России*, roč. 7, č. 2, 1928, s. 119–126.
- СЛОНИМ, М. (1928): Обзор журналов, *Воля России*, roč. 8, č. 3, 1929, s. 132–138.
- СОЛНЦЕВА, Л. П. (2015): Идеи П. Г. Богатырева в исследованиях и сценической практике чехов и словаков. In: СОРОКИНА, С. П. et al. (2015): *Функционально-структуральный метод П. Б. Богатырева в современных исследованиях фольклора*. Москва: Государственный институт искусствознания, s. 42–51.
- СОРОКИНА, С. П. (2015): Подход П. Г. Богатырева в изучению фольклорного театра на фоне театральной теории и практики начала XX века. In: СОРОКИНА, С. П. et al. (2015): *Функционально-структуральный метод П. Б. Богатырева в современных исследованиях фольклора*. Москва: Государственный институт искусствознания, s. 34–41.

Archivní prameny

- Archiv Univerzity Palackého v Olomouci (AUPO), fond N. F. Melniková-Papoušková, pověření přednáškami o lidové kultuře na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého adresované děkanátu pedagogické fakulty z 14. 11. 1946.
- Ibidem, korespondence (cestovní účet za exkurze) z 24. 5. 1948.

- Ibidem, seznam přednášek pro akademické roky 1946/47, 1947/48, 1948/49.
Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), fond František Zejda, pohlednice z „toulek“ po Nizozemí a Belgii, 19. 9. 1947.
Ibidem, fond Družstevní práce, Melniková-Papoušková ke knize Dobré mravy, dopis Melnikové-Papouškové Družstevní práci z 6. 7. 1941.
Ibidem, autoreferát (příloha dopisu z 6. 7. 1941).
Národní archiv, fond Archiv Huberta Ripky, inv. č. 6251, kar. 33, s. 247, dopis N. F. Melnikové-Papouškové H. Ripkovi z 12. 3. 1946.
Ibidem, s. 250, dopis N. F. Melnikové-Papouškové H. Ripkovi z 30. 4. 1946.
Ibidem, s. 255, dopis N. F. Melnikové-Papouškové H. Ripkovi z 28. 12. 1946.
Státní okresní archiv Česká Lípa (SOkA ČL), fond Papoušková-Melniková Naděžda, inv. č. 59, kart. 1, Univerzita Palackého v Olomouci – dopis J. Šmídy děkanovi pedagogické fakulty V. Úlehlovi z 13. 11. 1946.
Ibidem, dopis J. L. Fischera odborovému přednostovi Ministerstva školství a osvěty M. Havránkovi z 10. 6. 1947.
Ibidem, dopis N. F. Melnikové-Papouškové děkanovi pedagogické fakulty z 25. 3. 1947.
Ibidem, zpráva tajemníka pedagogické fakulty VI[astimila] Uhra N. F. Melnikové-Papouškové z 1. 3. 1947.
Ibidem, žádost o udělení mimořádného stipendia adresovaná Ministerstvu školství a osvěty a program studijní vědecké cesty do Paříže (příloha), nedat.
Ibidem, dopis o přerušení přednáškové činnosti Melnikové-Papouškové z 25. 1. 1949.
Ibidem, dopis o obnovení přednáškové činnosti Melnikové-Papouškové z 30. 8. 1949.
Ibidem, dopis N. F. Melnikové-Papouškové adresovaný akčnímu výboru pedagogické fakulty z 14. 1. 1949.
Ibidem, kart. 33, blok o cestách do zahraničí.
Ibidem, inv. č. 59, sign. 263, kart. 9, dopis R. Chadraby N. F. Melnikové-Papouškové z 15. 9. 1950.
Ibidem, dopis R. Chadraby N. F. Melnikové-Papouškové z 12. 6. 1950.
Ibidem, dopis R. Chadraby N. F. Melnikové-Papouškové z roku 1952.

PROFÍL AUTORA:

René Andrejs, Mgr., Ph.D.

Odborný asistent katedry slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Odborné zájmy: kulturní dědictví ruské meziválečné emigrace v Československu, vztahy československé inteligence a ruské emigrace, asimilace ruských emigrantů v českém prostředí.

Univerzita Palackého v Olomouci Filozofická fakulta, katedra slavistiky

Křížkovského 10

779 00 Olomouc

Česká republika

rene.andrejs@upol.cz

<https://www.ff.upol.cz/ksl/>

